DEJSTVO RATA I RATNOG STANJA NA MEĐUNARODNE ODNOSI DRŽAVA

Rad se bavi dejstvom izbijanja rata odnosno ratnog stanja na međunarodne odnose država. Prvo je dat kratak osvrt na razliku između rata kao faktičke i ratnog stanja kao pravne kategorije. Zatim je u okviru posebnih odeljaka razmotreno njihovo dejstvo na odnose sa neprijateljem (stupanje na snagu pravila ratnog i humanitarnog prava, prekid diplomatskih odnosa, dejstvo na ugovore, položaj neprijateljskih državljana), na odnose sa saveznicima, na odnose sa neutralnim državama (prava i obaveze neutralnih država, položaj neutralnih stranaca itd.) i, na kraju, na odnose sa međunarodnim organizacijama (koje se mogu javiti u ulozi neprijatelja, saveznika, neutralne strane, ali i u posebnoj ulozi faktora koji se stara o očuvanju svetskog mira). Zaključak je da su mnoga pitanja koja se tiču dejstva rata, odnosno ratnog stanja na odnose sa međunarodnim organizacijama, nedovoljno obrađena u pravnoj literaturi.

Ključne reči: Rat, Ratno stanje, Međunarodno pravo, Neprijatelj, Neutralna država, Međunarodne organizacije

* Poslovni i pravni fakultet Univerziteta „Union – Nikola Tesla“, Beograd i Pravni fakultet Samarskog nacionalnog univerziteta „S.P. Koroljov“, Samara, Rusija; krivokapicboris@yahoo.com

1. Rat i ratno stanje

1. Rat. - Rat se može shvatiti i definisati na razne načine.¹

Ovde imamo u vidu rat u užem smislu, što znači ozbiljan oružani sukob između dveju ili više država, radi nasilnog ostvarenja političkog ili drugog interesa. Taj interes može biti različit i može se ogledati u želji da se otme tuđa teritorija, da se drugoj zemlji nametne određeno društveno uređenje (npr. kapitalizam) ili oblik vladavine (npr. monarhija), da se pohvataju i kazne politički, verski i drugi prvaci određene države, da se otme neko važno dobro itd.

U sklopu razmatranja kojima se bavimo u ovom radu zapravo i nije važno koji su konkretni uzroci i motivi izbijanja rata. Bitno je nešto drugo, a to je činjenica da ovde nemamo u vidu unutrašnje oružane sukobe, kao ni relativno beznačajne oružane okršaje između država kakvi su npr. čarke na granici, bez ili sa malim brojem žrtava; razmena vatre između dva ratna broda; sporadično raketiranje ciljeva na tuđoj teritoriji koje nije preraslo u veći sukob i slično.² To je i razlog zbog kog ovde koristimo termin "rat" koji je u naše vreme uglavnom napušten u korist šireg pojma "oružani sukob".³

U naše vreme Povelja UN i čitavo pozitivno međunarodno pravo izričito zabranjuju ne samo upotrebu, već i pretnju silom u međunarodnim odnosima. Štaviše, agresija je najteži međunarodni zločin, a lica odgovorna za nju (planeri i izvršioци) mogu pod određenim uslovima biti suđena od strane Međunarodnog krivičnog suda.⁴ Pa ipak, međunarodni oružani sukobi, pa i pravi ratovi nisu zbog toga iščezli. Oni se,

¹ Wright Quincy (1942): *A Study of War*, Volume I, Chicago 5-7; Radojković Miloš (1947): *Rat i međunarodno pravo*, Beograd, 3, 24; Gažević Nikola: (1974) *Vojna enciklopedija*, tom 7, Beograd, odrednica „Rat“, 746; Detter Delupsis Ingrid (2000): *The Law of War*, Cambridge University Press, 5-26; Kegli Čarls V., Vitkof Judžin R. (2004): *Svetska politika – trend i transformacija*, Beograd, 579; Krivokapić Boris (2017a): *Mir i rat u međunarodnim odnosima i pravu*, Beograd, 451-463.

² Premda vrlo lako mogu da se izrode u njega, takve situacije obično se ne doživljavaju i ne označavaju kao rat. Ovo posebno kad sve prođe bez težih posledica.

³ O oružanom sukobu ima smisla govoriti naročito u vezi sa primenom pravila humanitarnog prava i odgovarajućim normama međunarodnog krivičnog prava. Nas, međutim, ovde zanimaju prvenstveno odnosi između država, te je termin "rat" ne samo prihvatljiv, već zapravo i precizniji. Ovo i zato što ima oružanih sukoba u kojima niko ne vidi rat, kakvi su npr. puškanje između graničara, kratkotrajna intervencija komandosa i slično. Drugim rečima, premda je svaki rat – oružani sukob, nije svaki oružani sukob – rat.

⁴ Za zločine protiv mira sudili su, uostalom, odmah nakon završetka Drugog svetskog rata, međunarodni vojni sudovi, na poznatim procesima u Nirnbргу i Tokiju. Zanimljive osvrte na zločin agresije vidi u: Koran Surendran (2012): „The International Criminal Court and Crimes of Aggression: Beyond the Kampala Convention“, *Houston Journal of International Law* 2/2012, 231-288; Grzebyk Patrycja (2013): *Criminal Responsibility for the Crime of Aggression*, Routledge; Sayapin Sergey (2014): *The Crime of Aggression in International Criminal Law*, Asser Press, Springer; Kreiß Claus, Barriga Stefan, eds. (2016): *The Crime of Aggression – A Commentary*, Cambridge University Press; Dannenbaum Tom (2017): „Why Have We Criminalized Aggressive War“, *Yale Law Journal* 5/2017, 1242-1318; Weisboard Noah (2009): „Conceptualizing Aggression“, *Duke Journal of Comparative & International Law* 1/2009, 1-68;

nažalost vode i danas, a mnogo toga nas upozorava da smo u predvečerje jos jednog velikog (nadamo se ne i novog svetskog) rata.

2. Izbijanje rata. - Kao što se sam rat može doživeti na razne načine, tako se različito može shvatiti i dejstvo koje ima njegovo izbijanje.

Može se govoriti o dejstvu rata na unutrašnjem planu (na odnose u datoj državi) i o njegovom dejstvu u međunarodnim okvirima. Gledano iz drugog ugla, može se govoriti o dejstvu izbijanja rata na međunarodne ugovore, o teritorijalnom dejstvu rata, o njegovom dejstvu u odnosu na lica itd.⁵

Ovde će biti reči samo o dejstvu izbijanja rata na odnose između država i, jednim delom, odnose između država i međunarodnih organizacija.

3. Ratno stanje. – Strogo uzev, treba pre govoriti o dejstvu uspostavljenog ratnog stanja, nego o dejstvu izbijanja rata. Ovo zato što premda u tesnoj vezi, rat i ratno stanje nisu isto.

Rat je faktički događaj (činjenica), a ratno stanje je pravna kategorija. Rat je opis onoga što se dešava (oružani sukob), a ratno stanje je naziv za pravno regulisane odnose koji su sa tim u neposrednoj vezi.

U pitanju su različite društvene pojave koje kao takve imaju sopstveni značaj i ulogu, a neretko i različito vreme nastanka i prestanka. Početak odn. kraj rata mogu se poklopiti sa početkom odn. krajem ratnog stanja, ali ne mora uvek biti tako. Ovo zato što ratno stanje može postojati nezavisno od toga da li se stvarno vode borbe, odn. ratne operacije.

Tako je npr. u principu moguće da je objavom rata između država zvanično uspostavljeno ratno stanje, a da još nema stvarnog rata (ne izvode se neprijateljstva), pa čak i da do stvarnih sukoba nikada ne dođe.⁶ To će biti slučaj ako se u međuvremenu (nakon proglašenja ratnog stanja, a pre otpočinjanja stvarnih neprijateljstava) spor reši mirnim putem; ako odnosi pređu u neku vrstu mirovanja⁷ ili zato što za vreme trajanja ratnog stanja protivnici iz nekog razloga nijednom ne budu u prilici da se sukobe.⁸

Weisbord Noah (2011): "Judging Aggression", *Columbia Journal of Transnational Law* vol. 50, 82-158.

⁵ Perazić Gavro (1986): *Međunarodno ratno pravo*, Beograd, 96-101; Krivokapić Boris 575-654.

⁶ Tako je npr. „rat“ između Holandije i ostrva Sili (*Scilly Islands*) trajao 335 godina (1651-1986) bez ijednog okršaja, sve dok 1986. holandski ambasador u Ujedinjenom Kraljevstvu nije posetio Ostrva i potpisao mir.

⁷ Kad je 1904. počeo rusko-japanski rat, Crna Gora je, kao saveznik Rusije, objavila rat Japanu. Japan je 1906. zaključio mir sa Rusijom, ali ne i sa Crnom Gorom, sa kojom se realno nikada nije ni sukobio. Već 1914. izbio je Prvi svetski rat, nakon koga je Crna Gora ušla u sastav Kraljevine SHS odn. Jugoslavije, tako da se na crnogorsko-japanski rat zaboravilo. Tek kada je 2006. Crnu Goru, nakon njenog osamostaljenja, posetila japanska delegacija, ne samo da je Japan zvanično priznao Crnu Goru, već je potvrđeno i da je su rat odn. ratno stanje završeni.

⁸ Pred sam kraj Prvog svetskog rata niz latinoameričkih država objavilo je rat Nemačkoj i Austrougarskoj – ne došavši u poziciju da se sa njima zaista sukobi. Slična situacija se

Moguća je i suprotna situacija. Može se dogoditi i ponekad se događa da se stvarno ratuje, a da ratno stanje među državama nije proglašeno, ili da makar nije uspostavljeno u punom kapacitetu. Praksa nudi niz primera ratova povodom kojih nijedna od sukobljenih strana iz nekog razloga nije formalno proglasila da je u ratnom stanju sa onom drugom. Stoga se dešava da, premda oružani sukob realno postoji, ne nastupaju mnoge pravne posledice koje su odlika ratnog stanja - nema prekida diplomatskih odnosa među stranama u sukobu, nema ukidanja ili suspendovanja međusobnih ugovora i slično.

Ipak normalno je da rat ima za posledicu uspostavljanje ratnog stanja. Ono proizvodi određene pravne i faktičke posledice i na unutrašnjem, i na međunarodnom planu. Ovde nas zanimaju upravo ove poslednje.⁹ Među njima je moguća dalja podela s obzirom na to da li se tiču odnosa sa neprijateljem, sa saveznicima, sa neutralnim državama ili sa međunarodnim organizacijama.

2. Odnosi sa neprijateljem

Opšte uzev, na međunarodnom planu ratno stanje se uspostavlja objavom rata¹⁰ ili početkom faktičkih dejstava tj. oružanih neprijateljstava.¹¹

Činjenica da su miroljubivi i prijateljski odnosi između država ustupili mesto suprotnim, neprijateljskim, u principu dovodi do niza vrlo važnih pravnih posledica. Ovde će biti ukazano samo na najvažnije među njima.

1. Stupanje na snagu pravila ratnog i humanitarnog prava. – Kada se između država uspostavi ratno stanje, otvaraju se pitanja kojih nema u miru: gde i protiv koga mogu da se vode ratne operacije, ko sme da učestvuje u njima, koje su metode i sredstva borbe zabranjeni, koje su kategorije ljudi i objekata kako zaštićene, kakav je status učesnika oružanog sukoba, kako se zaključuju i koje je dejstvo primirja itd. Ova materija regulisana je onim delom međunarodnog prava koje se zove ratno i humanitarno pravo, odn. pravo oružanih sukoba. Jedna od najvažnijih posledica izbijanja rata, odn. uspostavljanja ratnog stanja, ogleda se upravo u tome da počinju da se primenjuju pravila međunarodnog prava oružanih sukoba.

Ova materija kodifikovana je putem niza konvencija.¹² Ako se dogodi da sukobljene strane nisu članice istih ugovora iz ove materije (što je u naše vreme

ponovila i u Drugom svetskom ratu, kada su neke latinoameričke zemlje bile u ratnom stanju sa silama Osovine, a da između njihovih oružanih snaga nije bilo nikakvih neprijateljstava.

⁹ Za unutrašnje posledice vidi: Krivokapić Boris 578-580.

¹⁰ To se danas više ne čini, jer bi time odnosna strana samu sebe označila kao agresora.

¹¹ Фердросс А. Ф. (1959): *Международное право*, Москва, 427.

¹² Perazić Gavro 15-36; Vučinić Zoran (2006): *Međunarodno ratno i humanitarno pravo*, Beograd, 95-111; Knežević Predić Vesna, Avram Saša, Ležaja Željko, (2007): *Izvori*

skoro nemoguće, bar kada su u pitanju najvažniji odnosni ugovori) među njima u najmanju ruku dejstvuju odgovarajuća pravila univerzalnog običajnog prava koja su kao takva obavezna za sve.¹³

2. Diplomatski odnosi. – Pravilo je da se uspostavljanjem ratnog stanja između država, automatski kidaju njihovi međusobni diplomatski odnosi.¹⁴

U tom slučaju država prijema dužna je da omogući svim članovima diplomatske misije protivne strane, osim sopstvenim državljanima, i članovima porodica tih lica, ma kog državljanstva oni bili, da u najkraćem roku napuste njenu teritoriju, a takođe da poštuje i štiti prostorije misije, njenu imovinu i arhivu.

Država imenovanja može poveriti na čuvanje prostorije misije sa imovinom koja se u njima nalazi, kao i arhivu, nekoj trećoj državi (sila zaštitnica) koju prihvata i država prijema. Pod istim uslovima ona može poveriti trećoj državi zaštitu svojih interesa i interesa svojih državljana.

3. Dejstvo rata na ugovore. – U prošlosti se smatralo da izbijanjem rata prestaju da važe svi ugovori između zaraćenih strana. Danas se, međutim, vodi računa o predmetu i cilju ugovora i nameri ugovornica, pa se primećuje između strana u sukobu: 1) neki ugovori ostaju na snazi; 2) određeni ugovori prestaju da važe; 3) dejstvo izvesnih ugovora se suspenduje (privremeno obustavlja) do kraja rata; 4) neki ugovori počinju da dejstvuju; 5) izbijanje neprijateljstava stvara potrebu za zaključenjem novih ugovora između odnosnih strana.¹⁵

Smatra se da su neki ugovori takve prirode da izbijanje oružanog sukoba ne sme da utiče na njih. Tu se prvenstveno misli na najvažnije univerzalne i regionalne međunarodne sporazume iz materije ljudskih prava. Njihov značaj je po mnogo čemu izuzetan, a njihova primena može doći u obzir i prema državljanima neutralnih, pa i neprijateljskih država. Premda se neka ljudska prava pod određenim uslovima i na propisani način mogu suspendovati ili ograničiti, postoje i ona koja se uvek moraju poštovati.¹⁶ Dakle, najmanje u tom delu ovi sporazumi ostaju na snazi.

humanitarnog prava, Beograd; Jončić Vladan (2010): *Međunarodno humanitarno pravo*, Beograd, 75-99; Solis Gary D. (2010): *The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War*, Cambridge University Press, 11-20; Scott Shirley V. (2010): *International Law in World Politics*, Boulder, 243-263; Krivokapić Boris 552-567, 656-657.

¹³ Krivokapić Boris (2012): *Običajna pravna pravila u međunarodnom pravu*, *Megatrend revija* 3/2012, 63-65.

¹⁴ Ipak, u praksi nije uvek tako. Do prekida diplomatskih odnosa nije došlo tokom indijsko-kineskog sukoba 1962, indijsko-pakistanskog sukoba 1965, agresije NATO na Jugoslaviju 1999. i dr. Za vreme NATO agresije Jugoslavija je prekinula diplomatske odnose sa svega nekolicinom članica Alijanse, dok je iz ostalih samo pozvala svoje ambasadore na konsultacije.

¹⁵ Krivokapić Boris (2017b): *Međunarodno javno pravo*, Beograd, 250-251.

¹⁶ Mogu se uvesti policijski čas, zabrana okupljanja, cenzura itd. Ipak, određena prava su apsolutno zaštićena i ne mogu se nikada ukinuti niti ograničiti. Tu spadaju pravo na život; zabrana mučenja, zabrana nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja; zabrana ropstva; sloboda misli, savesti i veroispovesti; itd. Paunović Milan, Krivokapić Boris, Krstić Ivana (2018): *Međunarodna ljudska prava*, Beograd, 63-67.

Neki ugovori se automatski ukidaju, kao nespojivi sa ratnim stanjem. To će npr. biti slučaj sa ugovorima o vojnom savezu, o uzajamnoj pomoći, o prijateljstvu, o mirnom rešavanju sporova, o neutralnosti i slično.

Jedan broj ugovora se ne ukida, ali se njihovo izvršenje privremeno obustavlja (suspenduje) do kraja rata. To je slučaj sa mnogim ugovorima kojima su kodifikovane odnosne materije (Bečka konvencija o diplomatskim odnosima, Konvencija UN o pravu mora itd.), kao i sa ugovorima o pravnoj pomoći, ugovorima iz oblasti međunarodnog privatnog prava, tehničkim sporazumima i slično.

Sa druge strane, izbijanjem rata izvesni ugovori počinju da dejstvuju. Reč je o ugovorima iz oblasti ratnog i humanitarnog prava, koji po svojoj prirodi imaju primenu tek u slučaju oružanog sukoba. Takvi su Haška konvencija o zakonima i običajima rata na kopnu (1907), Ženevske konvencije o zaštiti žrtava rata (1949) i dr.

U praksi je, međutim, teško sprovesti preciznu podelu, odnosno pouzdano klasifikovati ugovore prema načinu na koji oružani sukob utiče na njih.

Događa se i da je neki oružani sukob velikog intenziteta, ali kratkotrajan, tako da ne uspe da proizvede sve načelno predviđene pravne posledice, pa ni one na međunarodne ugovore; da jedna, ili čak obe strane odbijaju da priznaju da je posredi rat (nazivaju sukob drugim imenom – intervencija, kampanja i slično); da strane u sukobu izričito ili prećutno ostave na snazi odn. u primeni neke ugovore koji bi redovnim tokom stvari trebalo da budu suspendovani,¹⁷ itd.

Konačno, osim što na određeni način utiče na postojeće ugovore strana u sukobu, izbijanje oružanog sukoba izaziva i potrebu za zaključenjem novih sporazuma kojima se regulišu određene situacije koje nastaju u toku ili povodom neprijateljstava. Misli se na ugovore o primirju, sporazume o razmeni zarobljenika, sporazum o kapitulaciji, ugovor o miru i slično.¹⁸

4. Neprijateljski državljani. – Neprijateljskim državljaninom ili neprijateljskim strancem naziva se građanin države s kojom se sopstvena država nalazi u ratnom stanju.

U praksi se značenje ovog pojma neretko proširuje, pa se pod neprijateljskim državljaninom podrazumeva svako lice koje boravi na teritoriji koja se nalazi pod vlašću neprijatelja (dakle, i državljani neutralnih zemalja i stanovnici teritorija koje je neprijatelj okupirao).¹⁹

Lica koja se u trenutku izbijanja rata zateknu na teritoriji neprijateljske države imaju na osnovu čl. 35. Ženevske konvencije o zaštiti građanskih lica za

¹⁷ Već je pomenuto da premda u principu ratno stanje automatski dovodi do prekida diplomatskih odnosa između sukobljenih strana, događalo se i da odnosne države ne kidaju ove odnose i zadržavaju diplomatska predstavništva jedna kod druge. Samim tim, među njima su i dalje ostajali na snazi Bečka konvencija o diplomatskim odnosima (1961) i odnosni bilateralni sporazumi.

¹⁸ Krivokapić Boris (2017a): 762-766, 915-935.

¹⁹ Tokom Drugog svetskog rata ponekad se išlo tako daleko da je za neprijateljskog državljanina smatran i sopstveni državljanin koji je dobrovoljno ostao na neprijateljskoj teritoriji.

време rata (1949) pravo da je napuste, ali ih neprijateljska država može zadržati i internirati ako to zahtevaju razlozi njene bezbednosti.

3. Odnosi sa saveznicima

Glavno dejstvo izbijanja rata odn. ratnog stanja na odnose sa saveznicima ogleda se u aktiviranju ugovora o savezništvu, o kolektivnoj odbrani i slično.²⁰ Ovde se, dakle, misli na one saveze koji su ugovoreni još u miru i počinju da dejstvuju u vezi sa nastalim sukobom, a ne na razna savezništva koja mogu da se jave nakon početka sukoba.

Povelja UN dozvoljava sklapanje odbrambenih saveza, precizirajući u čl. 51. da ništa u njoj „ne umanjuje urođeno pravo na individualnu ili kolektivnu samoodbranu u slučaju oružanog napada protiv člana Ujedinjenih nacija, dok Savet bezbednosti ne preduzme mere potrebne za očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti“.

4. Odnosi sa trećim (neutralnim) državama

1. Neutralnost. - Izbijanje oružanog sukoba odn. uspostavljanje ratnog stanja između država utiče i na njihove odnose sa trećim zemljama, onima koje nisu uključene u sukob. Stupaju na snagu ona pravila međunarodnog ratnog prava koja uređuju prava i obaveze neutralnih država i sa tim povezana pitanja. Stoga je pravilo da strane između kojih je izbilo oružani sukob o tome bez odlaganja obaveštavaju treće (neutralne) države.

Najkraće rečeno, neutralnost²¹ je naziv za nepristrasan položaj države koja ne učestvuje u ratu, priznat od strane drugih država.²² Poznato je da neutralnost može biti privremena (obična) ili stalna, ali to izlazi izvan okvira ovog rada.²³

²⁰ Premda u načelu mogu postojati razni savezi, ovde se imaju u vidu prvenstveno vojni savezi. Vučinić Zoran (1996): *Vojni savezi od Svete alijanse do NATO*, Beograd; Vukadinović Radovan (2004): *Međunarodni politički odnosi*, Zagreb 2004, 163-175; Dafild Džon S., Mičota Sintija, Miler Sara En (2012): „Savezi“, u: Vilijams Pol D.: *Uvod u studije bezbednosti*, Beograd, 377-394.

²¹ Od lat. *neutralis*, nepristrasan, koji ne pripada nijednoj strani, *neuter*, ni jedan ni drugi.

²² Radojković Miloš 155-169; Perazić Gavro 274-305; Van Boven Theo C. (1984): „Some reflections on the principle of neutrality“, in: Swinarski Christophe (ed.) *Studies and essays on international humanitarian law and Red Cross principles in honor of Jean Pictet*, Martinus Nijhoff Publishers, 643-654; Vučinić Zoran (2006): 411-423; Ганюшкин Б.В. (1985): *Нейтралитет и неприсоединение*, Москва, 10-17; Novaković Igor (2011): „Koncept neutralne države“, *Međunarodni problemi* No. 1147, 5-20; Bothe Michael (2013): „The Law of Neutrality“, in: Fleck Dieter (ed.): *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts*, Oxford University Press, 549-580.

²³ Ipak, da podsetimo da se privremena neutralnost tiče se samo konkretnog oružanog sukoba, tako da odnosna država, mada neutralna u odnosu na njega, može zaratiti s

Neutralnost je poznata još od prvih zabeleženih ratova. Prvo se radilo o faktičkoj poziciji, ali se ubrzo takav položaj utvrđuje i međunarodnim ugovorima i sadržinski razvija, u smislu sve preciznijeg definisanja pravnog položaja neutralne zemlje.²⁴ Time neutralnost postaje jedan od najvažnijih instituta ratnog prava. Mada su ponekad u praksi grubo kršena,²⁵ ova pravila su u najvećem broju slučajeva dosledno poštovana.

Premda je u naše vreme klasičan institut neutralnosti prevaziđen, pa i u sukobu sa osnovnim principima savremenog međunarodnog prava (u situaciji kada je agresija proglašena međunarodnim zločinom nije prihvatljiv nepristrasan odnos napadaču i njegovoj žrtvi), o neutralnosti se govori i danas. Ovo zato što su, nažalost, ratovi i dalje prisutni, s tim da ponekad nije moguće utvrditi ko je otpočeo sukob, kao i zbog činjenica da se države neretko ponašaju vođene svojim interesima, na način koji nije u svemu u skladu sa međunarodnim pravom. Kako god bilo, institut neutralnosti deo je i pozitivnog prava oružanih sukoba.

Ne samo što ne učestvuje u ratu, neutralna država je dužna i da se nepristrasno odnosi prema njegovim akterima ne favorizujući ni na koji način bilo koju stranu.

2. Prava i obaveze neutralne države. - U prošlosti se smatralo da je dovoljno da neutralna država ima jednak odnos prema stranama u sukobu - ako pomaže jednu, treba u istoj meri da pomaže i drugu. Pošto je takav odnos bilo teško obezbediti i izmeriti, tako da je uvek ostajala sumnja u pogledu nejednakog

trećom silom, a može tokom trajanja sukoba promeniti stav i ući u rat. Tako je npr. Italija u Prvom svetskom ratu bila neutralna do maja 1915, kada je ušla u rat na strani Antante. Naprotiv, stalna neutralnost znači trajnu nepristrasnost u odnosu na sve oružane sukobe u sadašnjosti i budućnosti. Da bi jedna država bila stalno neutralna, nije dovoljna njena izjava o tome, već je potrebno da takav njen položaj prihvate i garantuju druge države (najčešće velike sile odn. susedne zemlje). Najpoznatija stalno neutralna država je Švajcarska, čija je stalna neutralnost ustanovljena i garantovana na Bečkom kongresu (1815) a zatim potvrđena Pariskim aktom (1815) kao i čl. 435 Versajskog mirovnog ugovora (1919) i čl. 375 Senžermenskog ugovora (1919). Besarabić Vojin L. (1938): *Neutralnost i njena savremena shvatanja*, Beograd, 27-31; Афанасьева О. (1956): „К истории швейцарского нейтралитета“, *Международная жизнь* 1/1956, 78-84; Ганюшкин Б.В. 111-180; Havel Brian F (2000): „An International Law Institution in Crisis: Rethinking Permanent Neutrality“, *Ohio State Law Journal* 1/2000, 167-266; Aeschimann Stefan et al. (2004): *Swiss Neutrality*, Federal Department of Defence, Civil Protection and Sports, Bern; Krivokapić Boris (2017b): 287-288.

²⁴ Pored ostalog, već u Staroj Grčkoj ne samo što je bila poznata neutralnost u odnosu na konkretan sukob, već su postojali i stalno neutralni gradovi i neutralizovane oblasti, čiji je takav status bio potvrđen ugovorima zaključenim između grčkih polisa. O neutralnosti u prošlosti: Besarabić Vojin L. 2-9; Ганюшкин Б.В. 5-8.

²⁵ Primera radi, na samom početku Prvog svetskog rata Nemačka je pogazila stalnu neutralnost Belgije koja je bila garantovana Londonskim sporazumom (1839) umarširavši na njenu teritoriju da bi obišla glavne odbrambene linije Francuza i napala ih sa boka. To se ponovilo u Drugom svetskom ratu, kada je 10.5.1940. Nemačka upala na teritoriju neutralne Belgije i preko nje zaobišla francusku odbrambenu „Mažino liniju“.

tretmana zaraćenih sila, kasnije je prevladalo shvatanje da je neutralna strana dužna da se uzdrži od bilo kakve pomoći sukobljenim stranama, dok su ove, zauzvrat, u obavezi da poštuju nepovredivost njene teritorije.²⁶

Između ostalog, neutralna država ne sme dozvoliti prelaz preko svoje teritorije trupa i konvoja s municijom ili vojnim snabdevanjem, strana u sukobu. Ona ne sme dozvoliti da se na njenoj teritoriji postave radio-telegrafski i drugi uređaji koji su namenjeni da služe kao sredstvo veze snagama zaraćenih strana na kopnu ili moru. Ona ne sme dozvoliti ni upotrebu ma kakvog uređaja ove vrste koji su zaraćene strane ustanovile na njenoj teritoriji pre rata, isključivo u vojne svrhe, a koji nije otvoren za službu javnog poštanskog saobraćaja.

Sa druge strane, ona nije dužna da zabrani i sprečava privrednu saradnju svojih državljana i pravnih lica sa stranama u sukobu, pa tako ni davanje zajmova, izvoz ili tranzit za račun neke od zaraćenih strana, oružja, municije i slično. Ona, takođe nije dužna da zaraćenim stranama zabrani ili ograniči upotrebu telegrafskih ili telefonskih kablova kao i uređaja bežične telegrafije koji su u njenom ili u vlasništvu kompanija ili pojedinaca, s tim da mora da se ponaša nepristrasno prema obema stranama.

Na teritoriji neutralne države zabranjeno je formiranje vojnih jedinica u korist neke zaraćene strane i otvaranje ureda za vrbovanje. Međutim, činjenica da pojedinci prelaze pojedinačno granicu da bi se stavili u službu jedne od zaraćenih strana ne smatra se povredom neutralnosti i ne povlači odgovornost neutralne države. Drugim rečima, ona nije dužna da spreči svoje državljane koji žele da se kao pojedinci dobrovoljno priključe vojskama zaraćenih strana.

Neutralna država dužna je da razoruža i internira daleko od ratne pozornice trupe zaraćenih strana koje pređu na njenu teritoriju.²⁷ Ratni zarobljenici koji prebegnu na teritoriju neutralne države ostaju na slobodi, ali im se može odrediti mesto boravka.

Neutralna sila može dopustiti prelazak preko svoje teritorije ranjenicima i bolesnicima koji pripadaju zaraćenim vojskama, pod uslovom da transportna sredstva koja ih dovode ne prenose ni borce, ni ratni materijal. U takvom slučaju dužna je da preduzme potrebne mere sigurnosti i kontrole. Ranjenike i bolesnike koje jedna od zaraćenih strana dovede pod navedenim uslovima na neutralnu teritoriju, a koji pripadaju protivnoj strani, neutralna sila mora čuvati tako da ne mogu ponovo učestvovati u ratnim operacijama.

Ako se ne ponaša u skladu sa obavezama koje proističu iz njenog neutralnog statusa, država krši svoju neutralnost.

²⁶ Ova pitanja, uključujući konkretna prava i obaveze, uređena su naročito V i XIII haškom konvencijom iz 1907. (Konvencija o pravima i dužnostima neutralnih sila i lica u slučaju rata na kopnu odnosno Konvencija o pravima i dužnostima neutralnih sila u slučaju pomorskog rata).

²⁷ Ako o tome ne postoji posebna konvencija, neutralna država dužna je da snabdeva internirce namirnicama, odećom i pomoći koju zahteva čovečnost. Troškovi interniranja priznaju se prilikom zaključenja mira.

Zaraćene države dužne su da se uzdrže od povrede teritorijalnog integriteta neutralne države, koja, ukoliko do toga ipak dođe, može pribeći oružanoj akciji. Zapravo, pravo je, ali i dužnost neutralne države da ako treba i oružjem brani svoju neutralnost.²⁸ Međunarodno pravo precizira da se akti koje u toj odbrani preduzima neutralna država ne mogu smatrati neprijateljskim.²⁹

Bez obzira na to ko ga je počinio (neutralna država ili zaraćene strane) kršenje neutralnosti je međunarodni delikt i povlači za sobom sankciju koja se najčešće sastoji u naknadi štete. U posebno teškim slučajevima, kršenje neutralnosti može dovesti do rata između oštećene strane i prekršioca.

3. Neutralni državljani. – Jedno od važnih pitanja je i odnos prema državljanima onih zemalja koje ne učestvuju u ratu. Premda se može činiti da je reč o pukom odnosu prema pojedincima, problem je zapravo mnogo osetljiviji, jer bi nepovoljno, a tim pre nezakonito tretiranje njenih državljana moglo nagnati do tada neutralnu državu da uđe u rat.

Neutralni državljani i njegova imovina moraju, po pravilu, biti poštovani od strana u sukobu. Međutim, državljani neutralne države koji vrši neprijateljske akte protiv neke strane u sukobu, ili radi u korist njenog neprijatelja (počini akte u njegovu korist, a naročito ako se dobrovoljno stavi u njegovu službu), ne može se pozivati na neutralnost svoje zemlje i strana u sukobu može sa njim postupati kao sa neprijateljskim državljaninom.³⁰

Ne smatraju se kao akti počinjeni u korist jedne zaraćene strane izvršene isporuke (uključujući isporuke oružja i municije) ili zajmovi odobreni jednoj od zaraćenih strana, pod uslovom da isporučilac ili zajmodavac ne stanuje na teritoriji druge strane, ni na teritoriji koju je ova okupirala, i da isporuka ne potiče sa tih teritorija. Kao takvi akti ne smatraju se ni usluge učinjene u oblasti policije i civilne uprave.

4. Sila zaštitnica. – Odmah po izbijanju sukoba svaka zaraćena država treba da imenuje svoju silu zaštitnicu – neutralnu zemlju koja je voljna da štiti njene interese, a koju u tom svojstvu prihvata protivnička strana.

Uloga sile zaštitnice je da drugoj zaraćenoj strani predaje saopštenja, proteste, predloge i slično države čije interese štiti; da čuva prostorije diplomatske misije i diplomatsku arhivu te države; da pruža zaštitu njenim državljanima koji se

²⁸ Bez toga bi uvek visila sumnja da neutralna zemlja možda samo glumi neutralnost, a zapravo pomaže neku od strana u sukobu (puštajući je npr. da koristi njenu teritoriju za svoje operacije).

²⁹ Čl. 10. Haške konvencije o pravima i dužnostima neutralnih sila i lica u slučaju rata na kopnu (1907) glasi: "Činjenica da jedna neutralna sila odbija, makar i silom, napade na svoju neutralnost, ne može se smatrati neprijateljskim aktom." Tako npr. za vreme Drugog svetskog rata Švajcarska je oborila 26 aviona ratujućih strana i internirala 203 avijatičara, a da zbog toga niko nije protestovao.

³⁰ Neutralni državljani koji stupi u oružane snage protivnika gubi neutralni karakter i stiče status pripadnika tih snaga, što znači da dok se tretira kao borac može biti predmet legitimnog napada, a u slučaju zarobljavanja ima status ratnog zarobljenika.

nalaze na teritoriji protivnika; da vrši kontrolu nad primenom humanitarnog prava, prvenstveno Ženevskih konvencija o žrtvama rata (1949) i Dopunskog protokola I uz njih (1977)³¹ i dr. Ove funkcije sila zaštitnica obično ostvaruje preko svog diplomatsko-konzularnog osoblja, mada može da imenuje i posebne delegate među svojim državljanima ili državljanima drugih neutralnih zemalja.

Jedna neutralna država može preuzeti zaštitu nekoliko država.³²

5. Odnosi sa međunarodnim organizacijama

Moglo bi se postaviti pitanje ima li smisla posebno izdvajati odnose koji u vezi sa ratom odn. ratnim stanjem mogu nastati između države i neke međunarodne organizacije. Ovo zato što su u članstvu međunarodnih organizacija države, koje ih, uostalom i stvaraju i preko svojih predstavnika u njihovim organima, rukovode njihovim aktivnostima.³³ Drugim rečima, na prvi pogled sve se u krajnjoj liniji opet svodi na međudržavne odnose. Ipak, nije tako.

Međunarodne organizacije su posebni subjekti međunarodnog prava. Štaviše, one su, uz države, i njegovi najvažniji subjekti. One imaju sopstvenu pravnu ličnost, sopstvena prava i obaveze, sopstvenu volju,³⁴ imovinu itd. Uz to, neke od njih su se pretvorile u tvorevine koje su negde između međunarodne organizacije i nekakve superdržave (Evropska unija). Već zbog toga, odnos svake države sa najvažnijim međunarodnim organizacijama je vrlo važno pitanje.

Neke međunarodne organizacije (UN, NATO itd.) imaju ili mogu imati i sopstvene oružane snage. Takva situacija u principu postoji i onda kada su te snage sastavljene od nacionalnih kontingenata, ali potčinjene jedinstvenoj komandi međunarodne organizacije. U tom slučaju ona može voditi i ratne operacije.

To ima za posledicu da se u načelu tu može napraviti paralela sa odnosom koji nakon izbijanja rata odn. uspostavljanja ratnog stanja postoji između država.

³¹ Pored ostalog, odredbom iz čl. 5/1 Protokola precizirano je da su strane u sukobu dužne da od početka sukoba obezbede poštovanje i primenu Ženevskih konvencija i Protokola primenom sistema sila zaštitnica

³² Za vreme Prvog svetskog rata poslanik neutralne Španije u Švajcarskoj u jednom trenutku zastupao je interese 21 zaraćene države. U Drugom svetskom ratu, Švedska je štitila interese 19, a Švajcarska 35 država.

³³ Račić Obrad, Dimitrijević Vojin (1980): *Međunarodne organizacije*, Beograd; Feld W.J., Jordan R.S., Hurwitz L. (1983): *International Organizations*, New York; Bennett LeRoy A., Oliver James K. (2004): *Međunarodne organizacije*, Zagreb; Rottberger Volker, Zangl Bernhard, Kruck Andreas (2012): *International Organization*, Palgrave MacMillan; Archer Clive (2015): *International Organizations*, Routledge; Krivokapić Boris (2017b) 351-398.

³⁴ I kada u njima sede predstavnici država (kao npr. u Savetu bezbednosti UN) odluke tih organa nisu prosti zbir volja prisutnih delegacija, niti neka od članica može da stalno nameće ostalima svoje stavove.

Može se dogoditi da za odnosnu državu međunarodna organizacija ima neprijateljski karakter. Primer su odnosi između Jugoslavije i NATO saveza tokom agresije Alijanse 1999. godine. Istini za volju, u praksi se tu obično i dalje vide i međudržavni odnosi i neretko uspostavljaju drugačije ocene i pozicije u zavisnosti od toga o kojoj članici odnosne organizacije je reč i kakva je njena pozicija i u samoj odnosnoj organizaciji i u vezi sa konkretnim oružanim sukobom.³⁵

Odnos neprijateljstva može postojati i iz sasvim drugih razloga. To će biti slučaj kada npr. UN preduzmu kolektivnu akciju oružanim snagama da bi pomogle žrtvi agresije. Primer je situacija koja je postojala u vreme Korejskog rata (1950-1953).

Bez obzira na to ko je odgovoran za početak neprijateljstava (da li se međunarodna organizacija javlja u ulozi napadača ili, naprotiv, suprotstavlja se agresoru), mnoge pravne posledice biće slične. Između sukobljenih strana počće da važe pravila prava oružanih sukoba, najverovatnije će nastupiti određene posledice po njihove diplomatske odnose, ugovore itd.

Ipak, u praksi stvari obično nisu tako jednostavne. Može se dogoditi da i onda kada međunarodna organizacija, u prvom redu OUN, preduzima oružanu akciju za očuvanje svetskog mira, zapravo nema saglasnosti, a time ni solidarnosti i savezništva među njenim vodećim članovima. Štaviše, moguće je i da se među njima rasplamsa oružani sukob, premda se iz raznih razloga može nastojati da se on ne označi kao rat, odnosno ratno stanje. Primer je već pomenuti Korejski rat.³⁶

U bilo kojoj varijanti, činjenica da se na jednoj strani (a možda i na obe) bore oružane snage pod komandom i zastavom međunarodne organizacije, otvara niz zanimljivih problema. Neki se tiču toga, kakav je odnos protivničke strane prema toj organizaciji i njenima oružanim snagama, a kakav prema njenim državama članicama i, posebno, onima među njima čiji vojni kontingenti učestvuju u datom sukobu. Tako npr, ko u slučaju zarobljavaja pripadnika oružanih snaga međunarodne organizacije treba da pregovara o njihovom statusu, razmeni, repatrijaciji i slično – funkcioneri te organizacije, ili predstavnici država čije državljanstvo zarobljenici imaju? Šta sa ratnim zločinima koje počinu pripadnici međunarodnih oružanih snaga – kome oni odgovaraju? Ko je odgovoran za

³⁵ Tako je npr. Jugoslavija 1999. g. pravila razliku između članica NATO-a koje su najaktivnije učestvovala u agresiji i onih koje su bile prinuđene da se priključe, a posebno onih (Grčka) koje su odbile da u tome učestvuju.

³⁶ Odluka o tome da se Severna Koreja označi kao agresor i UN uključe u sukob na strani Južne Koreje, doneta je uz kršenje odredbe iz čl. 27/3 Povelje UN (iskorišćena je činjenica da je predstavnik SSSR u znak protesta bojkotovao sednice Saveta bezbednosti i prekršeno pravilo koje za donošenje odluke Saveta bezbednosti zahteva potvrdne glasove svih njegovih stalnih članova). Toje dovelo do situacije da se protiv Severne Koreje bore snage UN pod vođstvom SAD, a da se protiv tih snaga (na strani Severne Koreje) bore snage SSSR (osnivač UN i stalni član Saveta bezbednosti) i NR Kine (ona je tek 1971. svoje mesto u UN i, posebno, Savetu bezbednosti). Pri tome nijednom nije izbio i otvoreni rat između pomenutih velikih sila kao takvih.

štetu koju pričine pripadnici oružanih snaga međunarodne organizacije? Kakav je status borca koji se bori protiv svoje zemlje u redovima protivnika, s tim da taj protivnik nije druga država, već su to npr. UN? Sličnih pitanja ima još.

Međunarodna organizacija može biti uvučena u rat i zbog savezničkih odnosa između njenih članica. Uostalom, neke međunarodne organizacije osnovane su upravo kao mehanizmi za obezbeđenje kolektivne samoodrane, podrazumevajući da napad na jednu od članica automatski znači da su ostale dužne da joj pruže pomoć. Međutim, za razliku od raznih odbrambenih saveza kakvi su se javljali tokom čitave istorije, ovde nisu u pitanju neposredni odnosi između država ugovornica kao takvih, već se aktivira i kao jedinstveni subjekt istupa (vojno, politički, pravno itd.) čitava međunarodna organizacija.

Kao što se mogu javiti kao ratujuća strana (bez obzira na to da li u ulozi saveznika, čuvara svetskog mira ili, naprotiv, agresora) međunarodne organizacije mogu biti i neutralne u odnosu na oružani sukob. Štaviše, često je njihova uloga upravo da spreče eskalaciju sukoba, posreduju, odnosno na drugi način doprinesu mirnom rešenju spora i slično. Moglo bi se reći da se od nekih od njih (UN pre svih) to zapravo s punim pravom očekuje. I to sa mnogo više razloga i realno gledajući znatno većom šansom na uspeh, nego kada se u takvoj ulozi nalazi neka neutralna država.

Međunarodne organizacije imaju i razne druge mehanizme, ne samo za sprečavanje sukoba, već i za uticaj na to da se sukob što brže okonča, za kažnjavanje odgovornih itd. Pored ostalog, tome služe međunarodne sankcije, koje se mogu sastojati u raznim ekonomskim, diplomatskim, saobraćajnim i sličnim koracima, sve do isključenja odnosne države iz članstva.³⁷

Utisak je da su neki od ovih momenata, a posebno pozicija međunarodne organizacije kao strane u sukobu, nedovoljno obrađene u pravnoj literaturi.

Literatura

- Aeschimann Stefan et. al. (2004): *Swiss Neutrality*“, Federal Departmen of Defence, Civil Protection and Sports Bern
- Афанасьева О. (1956): „К истории швейцарского нейтралитета“, *Международная жизнь* 1/1956, 78-84
- Archer Clive (2015): *International Organizations*, Routledge
- Bennett LeRoy A., Oliver James K. (2004): *Međunarodne organizacije*, Zagreb
- Besarabić Vojin L. (1938): *Neutralnost i njena savremena shvatanja*, Beograd
- Bothe Michael (2013): „The Law of Neutrality“, in: Fleck Dieter (ed.): *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts*, Oxford University Press, 549-580

³⁷ Tako je npr. Sovjetski Savez 1939. isključen iz Društva naroda zbog napada na Finsku.

- Dafild Džon S., Mičota Sintija, Miler Sara En (2012): „Savezi“, u: Vilijams Pol D.: *Uvod u studije bezbednosti*, Beograd, 377-394
- Dannenbaum Tom (2017): “Why Have We Criminalized Aggressive War“, *Yale Law Journal* 5/2017, 1242-1318
- Detter Delupsis Ingrid (2000): *The Law of War*, Cambridge University Press, 5-26
- Domke Martin (1943): *Trading With the Enemy in the World War II*, Central Book Company, New York
- Feld W.J., Jordan R.S., Hurwitz L. (1983): *International Organizations*, New York
- Фердросс А. Ф. (1959): *Международное право*, Москва
- Ганюшкин Б.В. (1985): *Нейтралитет и неприсоединение*, Москва
- Gažević Nikola, gl. ur. (1974): *Vojna enciklopedija*, tom 7, Beograd 1974, odrednica „Rat“
- Grzebyk Patrycja (2013): *Criminal Responsibility for the Crime of Aggression*, Routledge
- Havel Brian F. (2000): „An International Law Institution in Crisis: Rethinking Permanent Neutrality“, *Ohio State Law Journal* 1/2000, 167-266
- Jončić Vladan (2010): *Međunarodno humanitarno pravo*, Beograd
- Kegli Čarls V., Vitkof Judžin R. (2004): *Svetska politika – trend i transformacija*, Beograd
- Knežević Predić Vesna, Avram Saša, Ležaja Željko (2007): *Izvori humanitar-nog prava*, Beograd
- Koran Surendran (2012): „The International Criminal Court and Crimes of Aggression: Beyond the Kampala Convention“, *Houston Journal of International Law* 2/2012, 231-288
- Kreiß Claus, Barriga Stefan, eds. (2016): *The Crime of Aggression – A Commentary*, Cambridge University Press
- Krivokapić Boris (2012): *Običajna pravna pravila u međunarodnom pravu*, *Megatrend revija* 3/2012, 35-81
- Krivokapić Boris (2017a) *Mir i rat u međunarodnim odnosima i pravu*, Beograd
- Krivokapić Boris (2017b) *Međunarodno javno pravo*, Beograd
- Novaković Igor (2011): “Koncept neutralne države“, *Međunarodni problemi* No. 1147, 5-20
- Paunović Milan, Krivokapić Boris, Krstić Ivana (2018): *Međunarodna ljud-ska prava*, Beograd
- Perazić Gavro (1986): *Međunarodno ratno pravo*, Beograd
- Račić Obrad, Dimitrijević Vojin (1980): *Međunarodne organizacije*, Beograd
- Radojković Miloš (1947): *Rat i međunarodno pravo*, Beograd
- Rottberger Volker, Zangl Bernhard, Kruck Andreas (2012): *International Organization*, Palgrave MacMillan

- Sayapin Sergey (2014): *The Crime of Aggression in International Criminal Law*, Asser Press, Springer
- Scott Shirley V. (2010): *International Law in World Politics*, Boulder
- Solis Gary D. (2010): *The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War*, Cambridge University Press
- Van Boven Theo C. (1984): „Some reflections on the principle of neutrality“, in: Swinarski Christophe (ed.) *Studies and essays on international humanitarian law and Red Cross principles in honor of Jean Pictet*, Martinus Nijhoff Publishers, 643-654
- Vilijams Pol D. (2012): „Rat“, u: Vilijams Pol D.. (ur.) *Uvod u studije bezbednosti*, Beograd, 215-236
- Vučinić Zoran (1996): *Vojni savezi od Svete alijanse do NATO*, Beograd
- Vučinić Zoran (2006): *Međunarodno ratno i humanitarno pravo*, Beograd
- Vukadinović Radovan (2004): *Međunarodni politički odnosi*, Zagreb 2004
- Weisboard Noah (2009): “Conceptualizing Aggression”, *Duke Journal of Comparative & International Law* 1/2009, 1-68
- Weisbord Noah (2011): “Judging Aggression”, *Columbia Journal of Transnational Law* vol. 50, 82-158
- Wright Quincy (1942): *A Study of War*, Volume I, Chicago

EFFECT OF WAR AND STATE OF WAR ON INTERNATIONAL RELATIONS OF STATES

The first part of the paper deals with the effect of the outbreak of war or the state of war, on the international relations of states. Following is a brief overview of the differences between the war as a factual and wartime state as a legal category. Within the special sections, the effect on relations with the enemy (the entry into force of the rules of war and humanitarian law, the termination of diplomatic relations, the effect on treaties, the status of alien enemies), relations with allies, relations with neutral countries (rights and obligations of neutral states, the position of neutral aliens, etc.) and, ultimately, relations with international organizations (which can appear in the role of enemies, the allies, the neutral side and in the special role of the factors concerned with the preservation of world peace) were analyzed. The conclusion is that many issues relating to the effects of war or the state of war on relations with international organizations are not sufficiently addressed in the legal literature.

Keywords: War, State of war, International law, Enemy, Neutral state, International organizations